

ALANYI SZIGET A MAGYAR NYELVBEN*

Turi Gergő

Bevezetés

Ebben a tanulmányban egy – a magyar alanyi szigetet vizsgáló – kísérletet mutatok be. A sziget (Ross 1967) metaforikus elnevezés, olyan mondattani tartományokat jelöl, amelyek nem tesznek lehetővé belőlük kifelé irányuló szintaktikai mozgásokat. A mozgások ilyesfajta megszorítása lehetővé teszi, hogy alaposabban vizsgálni tudjuk (i) ezen mozgások természetét, (ii) azokat az elemeket, amelyeket alávetünk ezeknek a mozgásoknak és végül (iii) magukat a szigeteket. A szakirodalom megkülönböztet erős (vagy abszolút) szigeteket, amelyekből nem lehetséges kimoztatás, valamint gyenge (vagy szelektív) szigeteket, amelyekből bizonyos elemek kimozoghathatnak, mások pedig nem. Az alanyi szigetet hagyományosan az erős szigetek között tartja számon a korábbi szakirodalom. Az újabb vizsgálódások azonban rámutattak, hogy az alanyi szigetek a nyelvek között és az egyes nyelveken belül is változatosságot mutatnak szigetstátuszuk megítélésének tekintetében. Vannak ugyanis olyan nyelvek, amelyekben az alany nem viselkedik szigetként. Ha azonban egy nyelvben az alanyt szigethatás jellemez, akkor az erős szigetként értékelhető.

A kísérletben anyanyelvi beszélők 7 pontos Likert-skálán ítélték meg egyes nem specifikus alanyi szigetek megsértésének elfogadhatóságát. A kísérlet kérdései (i) a magyar alany szigetstátuszára, (ii) a magyar alany és a tárgy közötti esetleges különbségre, (iii) az alany (tranzitív vagy unakkuzatív igei) argumentumpozíciójának a mozgásra gyakorolt hatására, valamint (iv) a már mozgott elem további mozgás alá vethetőségére irányultak.

A kísérlet eredményei azt mutatják, hogy (i) a magyar alany esetében is számolni kell szigethatással, amely (ii) a tárggyal szemben erősebbnek ítéltett. További eredmény, hogy (iii) a magyarban is kimutatható különbség az unakkuzatív és tranzitív predikátum alanya között szigetstátuszuk megítélésében, mely szerint az utóbbiból való kimoztatás nehezebb. Végül pedig (iv)

* A kutatás során témavezetőm Surányi Balázs volt. Köszönettel tartozom továbbá É. Kiss Katalinnak és névtelen lektoromnak a segítő meglátásokért. A kutatást az OTKA NF-84217 számú pályázata támogatta.

a magyarban nem mutatható ki úgynevezett *freezing*-hatás a topikmozgatás tekintetében.

1. Háttér

A kutatás elméleti háttereként példákon keresztül röviden bemutatom a szigetjelenséget, majd részletesebben rátérek az alanyi sziget sajátosságainak tárgyalására és ezek lehetséges elemzéseire is.

1.1. A sziget fogalma

Egyes összetevők szintaktikai mozgatással érik el felszíni pozíciójukat. Ezek a mozgatások akár tagmondatokon keresztül is átívelhetnek, például kérdőszó- (1) vagy fókuszmozgatás (2) során.

- (1) a. *With whom does Mary think that John already met* __ ?
b. *Kivel gondolja Mari, hogy János már találkozott* __ ?
c. *Kiről szeretné Mari, hogy valaki átvállaljon némi gondoskodást* __ ?
- (2) a. *It is to this student I think that I should explain the problem* __ .
b. *Ennek a diáknak gondoltam, hogy ki kellene fejtenem a problémát* __ .

Ross (1967) megfigyelése szerint a mozgatások bizonyos szintaktikai tartományok esetében rosszulformált mondatot eredményeznek. Ezeket a zárt tartományokat szigetnek nevezte el. Ilyen sziget lehet az összetett névszói kifejezés (3) vagy a szabad bővítmény (4).

- (3) a. **Which gadget did you meet [a scientist who invented* __]?
b. **Melyik kűtyüt találkoztál [egy tudóssal, aki feltalálta* __]?
- (4) a. **It is about this topic that I left [because Mary talked* __].
b. **Erről a témáról mentem el, [mert Mari beszélt* __].

Vannak azonban olyan szigetek is, amelyekből bizonyos összetevők kimozoghatnak. Ezt a tulajdonságot leírandó nevezték el a jelenséget szelektív vagy gyenge szigethatásnak. Ilyen gyenge sziget lehet a beágyazott kérdés (5), amelyből a kérdőszó a főmondatba mozoghat.

- (5) a. ^{???}*What do you wonder [whether you can remember* __]?
^{*}*Mire tűnődsz azon, hogy vajon emlékszel-e* __ ?
b. ^{OK?}*Which film do you wonder [whether you can remember* __]?
^{*}*Melyik filmre tűnődsz, hogy emlékszel-e* __ ?

Ezen gyenge szigetek megsértésének megítélése tekintetében az anyanyelvi beszélők ítéletei nagy változatosságot mutatnak. Sőt, ebből a szempontból a nyelvek között is különbségek vannak.

Ezzel szemben a (3)-as és (4)-es példában szereplő példamondatok úgynevezett abszolút vagy erős szigetek, mert semmilyen összetevőt nem lehet kimozgatni belőlük. Ezek megítélése sokkal homogénebb egy-egy nyelven belül és a nyelvek között is. Az összetett névszói kifejezés és a szabad bővítmény éppúgy erős sziget az olaszban (6) vagy az oroszban (7), mint az angolban és a magyarban.

- (6) **Quanti pazienti vuoi incontrare*
 mennyi betegek akarsz találkozni
 [*ogni dottore che abbia visitato* __]?
 minden orvos hogy meglátogatott
 'Hány beteget szeretnél találkozni minden orvossal,
 aki meglátogatott __ ?'
 (olasz komplex NP, Szabolcsi 2006: 488)
- (7) **Kogo iska Ivan da kaže molitva*
 ki akar Ivan INF mond ima
 [*predi da intervjuirame* __]?
 mielőtt INF megkérdezzük
 'Kit akar Iván imádkozni, mielőtt megkérdezzük __ ?'
 (bolgár szabad bővítmény, Phillips 2012: 7)

Az alanyt is hagyományosan erős szigetnek tartotta a szakirodalom. Az alany szigetként való megítélése azonban nem olyan egyöntetű, mint a (6)-os és (7)-es példamondatok esetében. Ugyanis vannak olyan nyelvek, amelyekben az alany nem abszolút sziget. Ilyen például az orosz alany (8), amelynek angol megfelelője (9) azonban erős sziget.

- (8) *Čto by ty xotel čtoby [kupit' __] ne*
 mit CONJ te akartál hogy-CONJ venni nem
sostavljalo by nikakogo truda?
 alkot CONJ nem erőfeszítés
 'Mit óhajtod, hogy megvenni __ egyáltalán ne okozzon gondot?'
 (orosz alany Stepanov 2007: 91)
- (9) **What do you wish that [to buy __] would be no trouble at all?*
 'Mit óhajtod, hogy megvenni __ egyáltalán ne okozzon gondot?'
 (angol alany vö. Stepanov 2007: 91)

Az alanyi szigetek változatosságot mutatnak nem csak a nyelvek között, hanem az egyes nyelveken belül is. Nem minden angol alany tűnik ugyanis erős szigetnek. Az egzisztenciális mondatok alanyai (10) nem viselkednek szigetként. A nem egzisztenciális szerkezetek alanyaiból való kimoztatást (11) azonban az anyanyelvi beszélők eltérően ítélik meg.

(10) *Who was there* [_{VP}[*a picture of* __] *on the wall*]?
'Kiről volt [egy kép __] a falon?'

(11) [?]**Who was* [_{TP}[*a picture of* __] *on the wall*]?
'Kiről volt [egy kép __] a falon?'

(vö. Stepanov 2007: 94–95)

Az egyes degradált nyelvi szerkezetek között az anyanyelvi beszélők következetes különbségtételre képesek. Vannak tehát a nem tökéletesnek ítélt nyelvi megnyilatkozások között kevésbé és inkább elfogadható változatok. Ez az alapja az olyan kutatásoknak, mint amelyről jelen tanulmány is szól.

1.2. Freezing

A *freezing*-hatás lényege, hogy egy már mozgatásnak alávetett összetevőből való kimoztatás nem elfogadható. Az eredeti megfigyelés szintén Ross (1974) nevéhez fűződik. A (12)-es alatti példamondatokból kiderül, hogy jobban elfogadható a topicalizáció abból az összetevőből, amelyet nem vetettünk mozgatás alá (12a), mint abból, amely előzőleg a mondat végére mozgott (12b).

(12) a. [*The Waco Post Office*]_j *she will send* [*a picture of* *t_j*]
[*to Inspector Smithers*].

'A Waco postahivatalról küld majd egy képet Smithers felügyelőnek.'

b. [?][*The Waco Post Office*]_j *she will send* *t_i* [*to Inspector Smithers*]
[*a picture of* *t_j*]_i.

'A Waco postahivatalról küld majd Smithers felügyelőnek egy képet.'

(Ross 1974: 104)

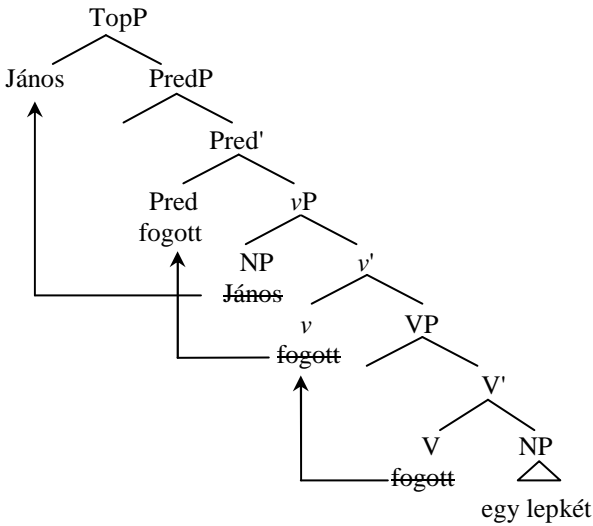
Az alany sziget voltát magyarázhatja a *freezing*, amennyiben a VP-n belüli alany hipotézisével is számolunk (Koopman–Sportiche 1991). E szerint a feltételezés szerint az alany bázispozíciója mindig a VP-n belül van, felszíni pozícióját – a SpecTP-t – mozgatás során éri el.

- (13) [_{TP} John_i [_{VP} t_i caught a butterfly]].
 'János fogott egy lepkét.'

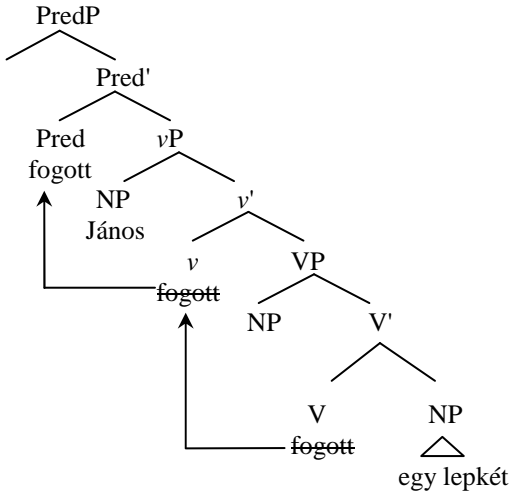
A *freezing*-hatás tehát minden egyéb további mozgatsánál (például kérdőszavas, fókusz- vagy topikmozgatás) megvalósul. Ez a magyarázat továbbá helyesen jósolja meg azt a tényt, miszerint az egzisztenciális mondatokban (10) az alanyi NP nem viselkedik szigetként. A szintaktikai alany helyét ugyanis a *there* foglalja el, ezért az alapozíciójú alanyi NP elérhető marad a mozgatas számára.

A magyar alany esetében a *freezing*-hatás akkor érvényesülhet, ha valamilyen mozgatas során elhagyja bázispozícióját, amely eredetileg szintén az igei állítmányon belül található. A topikalizáció során az alany az ige elé kerül (14a). Az alany az ige mögött marad abban az esetben, ha nem topik vagy kvantor, illetve nem azonosító fókusz, így megtartja mélyszerkezeti helyét a felszíni szerkezetben is (14b) (vö. É. Kiss 2010).

- (14) a. *János fogott egy lepkét.*

(14) b. *Fogott János egy lepkét.*

1.3. Chomsky (2008)

Egy további megfigyelés az alanyi szigettel kapcsolatban, hogy a predikátum hatással lehet az alany áthatolhatóságára. Chomsky (2008) rámutat, hogy az unakkuzatív predikátum alanyából (15a) való kimozgatás elfogadhatóbb, mint a tranzitív predikátum alanyából (15b).

(15) a. *It was the CAR (not the TRUCK) of which the driver __ arrived late/was awarded a prize¹.*

'Az AUTÓ volt, aminek a vezetője késett/kitüntetést kapott.'

b. **It was the CAR (not the TRUCK) of which the driver __ caused a scandal.*

'Az AUTÓ volt, aminek a vezetője botrányt okozott.'

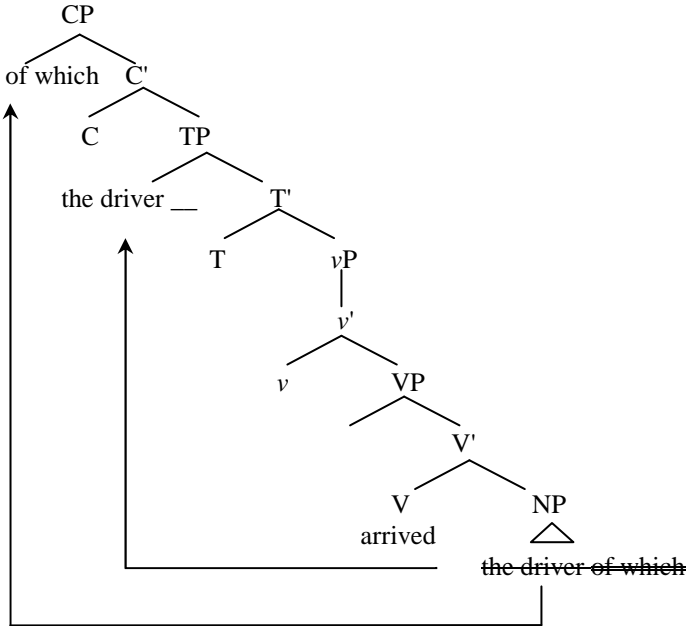
(Chomsky 2008: 147)

Chomsky (2008) ezt azzal magyarázza, hogy a tranzitív alanyok az ige külső argumentumai, míg az unakkuzatív alanyok belsők. Az alany egyes elemei-

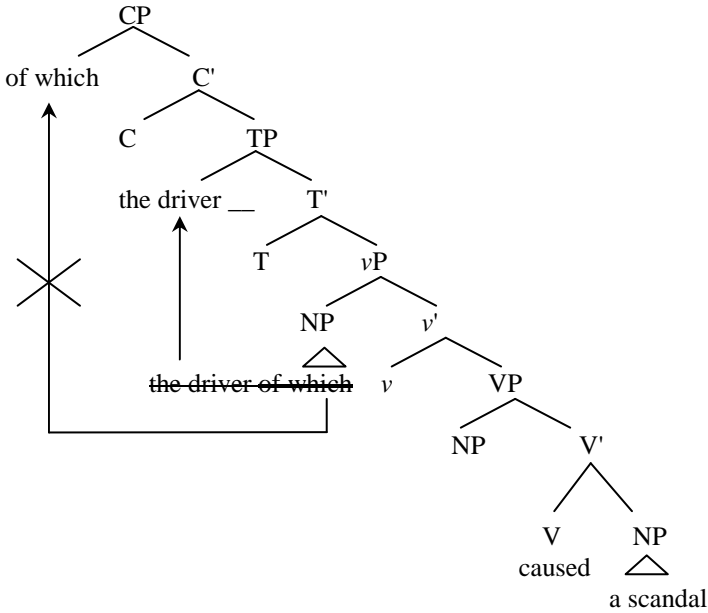
¹ Chomsky (2008) elemzése kiterjed a passzív szerkezetre is, mi azonban ezt nem vettük fel jelen kísérletünkbe. Ennek oka a passzív eltérő grammatikája a magyarban és az angolnál korlátozottabb használata. Az egyes mondatok elfogadhatóságának megítélésénél további problémát jelenthettek volna a szenvedő szerkezethez kapcsolódó normatív attitűdök.

nek célja mindkét esetben a SpecCP (*of which*) és a SpecTP (*the driver* __). Chomsky feltételezése szerint a két elem párhuzamosan mozog, azonban míg a belső argumentum esetében az *of which* SpecCP-be való mozgataása jólfomált felszíni szerkezetet eredményez, addig a külső bázispozícióval bíró alany esetében agrammatikus szerkezetet kapunk. A két eset (16a-b) egyszerűsített ágrajzát adom meg alább.

(16) a. [...] *of which the driver arrived*

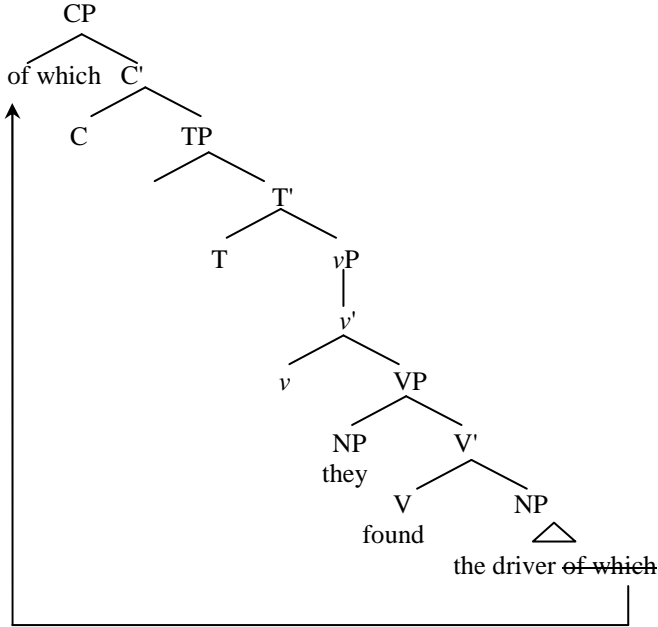

(16) b. [...] *of which the driver caused a scandal*

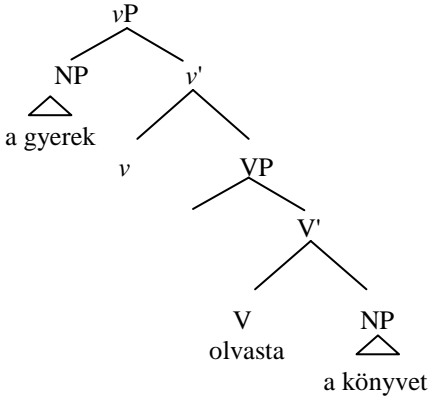
A két ágrajzból látható, hogy az unakkuzatív ige alanya (16a: *the driver of which*) és a tárgy (16b: *a scandal*) alappozíciója közös. Így a feltételezés szerint az unakkuzatív alanyokból és a tárgyakból való kimozzgatás hasonló megítélés alá esik. A párhuzam kedvéért a (16c) ábrában mutatom be azt a szerkezetet, amelyben a tárgyi NP-ből történik kimozzgatás.

(16) c. [...] *of which they found the driver*

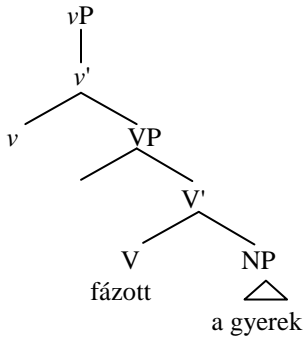

A magyarban É. Kiss (2007) szintén számol az unakkuzatív és tranzitív predikátumok argumentumainak szerkezeti különbségeivel. Hasonlóan a széles körben elfogadott elemzéshez, az unakkuzatív predikátum alanyát mint belső argumentumot, a tranzitív predikátum alanyát mint külső argumentumot veszi fel elemzésébe, ahogyan azt a (17a) és (17b) egyszerűsített ágrajzban bemutatom. Mindezek alapján a magyar vonatkozásában is felvethető a kérdés, hogy az alanyból való kimoztatásra hatással van-e a VP-n belüli alappozíciója.

(17) a. *A gyerek olvasta a könyvet.*

(17) b. *Fázott a gyerek.*

A fenti ágrajzok bemutatják, hogy a magyar tranzitív ige alanya külső argumentum (17a) míg az unakkuzatív ige alanya belső (17b). Hasonlóan az angol szerkezethez (16a-b) a magyar unakkuzatív predikátum alanyáról is elmondható, hogy a tárggyal azonos bázispozícióval rendelkezik. Ez alapján várható, hogy a magyar tárgyból és az unakkuzatív alanyból való kimozgatás is azonos megítélés alá esik.

2. A kísérlet

Ebben a fejezetben tárgyalom, hogy a fent bemutatott elméleti háttér alapján milyen kutatási kérdések fogalmazódtak meg. Részletesen bemutatom, hogy ezen kérdések megválaszolására milyen célmondatokat milyen elméleti megfontolásból találtunk ki. Bemutatom a kísérleti elrendezést és annak kivitelezését, valamint a statisztikai elemzés után kapott eredményeket.

2.1. Kutatási kérdések

A szakirodalom alapján a következő kutatási kérdéseket fogalmaztuk meg:

- (i) A magyarban kimutatható-e szignifikáns különbség az alanyi vs. a tárgyi NP-ből való kiemelés elfogadhatóságát illetően?
- (ii) Érvényes-e a magyar alanyra Chomsky (2008) megfigyelése, miszerint a kimozgatás elfogadhatóságát befolyásolja, hogy az alany tranzitív vagy unakkuzatív predikátum argumentuma-e?
- (iii) Hatással van-e a magyar alanyból való kimozgatás elfogadhatóságára az alany ige előtti (mozgatott) vs. ige utáni (*in situ*) felszíni pozíciója?

Látható, hogy az (i)-es kutatási kérdés arra keresi a választ, hogy a magyarban megjelenik-e az angolban megfigyelt jelenség, miszerint az alany és tárgy – mint az igei fej argumentumai – aszimmetrikus viszonyban állnak egymással: ez az alany SpecVP és a tárgy komplementumpozíciójával volna magyarázható.

Jelen kísérletben tranzitív és unakkuzatív alanyokat is teszteltünk, így a kérdés arra is vonatkozik, hogy ezek külön-külön is eltérést mutatnak-e a tárgy sajátosságaitól. A (ii)-es kérdéssel tehát arra kérdeztünk rá, hogy Chomsky (2008) megfigyelése alapján a magyarra is áll-e az angolra leírt elemzés.

A (iii)-as kutatási kérdés pedig a *freezing*-hatásra kérdez rá. A feltételezés szerint tehát azt várnánk, hogy a beágyazott mondat ígét megelőző, topikalizált alanyából való kimozgatás kevésbé lesz elfogadható az anyanyelvi beszélők számára, az *in situ* – bázisgenerált hellyel bíró – alannal szemben. Ennek oka, hogy az ige előtt álló alany mozgatással nyeri el felszíni pozícióját (É. Kiss 2002), így ez az összetevő – vagy ennek bármely része – már nem vethető alá további mozgatásnak (Stepanov 2007).

2.2. A kísérlet bemutatása

A kísérletben olyan nem specifikus NP-k vettek részt, melyek feje valamely kötelező bővítménnyel bíró ige főnévvé képzett alakja. A specifikusság kérdése azért volt fontos, hogy kiküszöböljük azt az általánosabb jelenséget, miszerint a diskurzusba horgonyzott – *D-linked* – összetett kifejezésekből való kimozgatás általában nehezebb, mint a nem-specifikus összetevőkből (Fiengo–Higginbotham 1981):

- (18) a. ^{*/??} *Kivel olvastad az interjút* ___ ?
b. ^{OK} *Kivel olvastál egy interjút* ___ ?

Az igéből derivált főnévi kifejezésre pedig azért volt szükség, hogy lehetőség szerint biztosítani tudjuk, hogy a főnév valamilyen természetesnek ható kötelező bővítménnyel bírjon. Ezt a vonzatot a célmondatokban felsőbb tagmondatba irányuló mozgatás alá vetettük. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a beágyazott mondatok kötőmódú igei predikátummal bírtak. Ennek alapja az a megfigyelés, hogy a kijelentő móddal bíró tagmondatokból kevésbé elfogadható a kiemelés, mint a kötőmóddal rendelkezőkből.

- (19) a. [?] *Mivel gondolta Mari, hogy János egyetért* ___ ?
b. [?] *Mivel szeretné Mari, hogy János egyetértsen* ___ ?

A kötőmód használatakor tehát célunk az volt, hogy kizárhassuk ezt a blokkoló hatást, így lehetőség szerint a mozgatásra csak az alanyi tartomány sziget volta jelenthetett megszorítást.

Az (i)-es és (ii)-es kutatási kérdés alapján a három kondíció a következő volt: (19a) tranzitív ige alanya, (20b) unakkuzatív ige alanya és (20c) tárgy.

- (20) a. *Melyik gyerekről szeretnéd, hogy [némi gondoskodás ___] megalapozza a bizalmat?*
b. *Melyik gyerekről szeretnéd, hogy [némi gondoskodás ___] fontosnak látsszon?*
c. *Melyik gyerekről szeretnéd, hogy [némi gondoskodást ___] átvállaljon az iskola?*

A (iii)-as – a *freezing*-hatással összefüggő – kérdés alapján pedig mindhárom további variánsát képezte egy olyan mondatváltozat, melyben az ige argumentuma a beágyazott mondat igéje után áll²:

² Az unakkuzatív példamondataink – egy lehetséges elemzés szerint – úgynevezett kismondatokat (*small clause*) tartalmaznak. Ebben az esetben az ige vonzata nem egy egyszerű NP, hanem

- (21) a. *Melyik gyerekről szeretnéd, hogy megalapozza a bizalmat*
[némi gondoskodás ___]?
b. *Melyik gyerekről szeretnéd, hogy fontosnak látsszon*
[némi gondoskodás ___]?
c. *Melyik gyerekről szeretnéd, hogy átvállaljon az iskola*
[némi gondoskodást ___]?

A fent bemutatott 3×2-es kísérleti elrendezés minden dimenzióját 5-5 mondat képviselte, 30 célmondatot adva. A kísérlet során kétszer ennyi (22a)-hoz hasonló grammatikus és (22b)-hez hasonló agrammatikus mondat vegyesen szerepelt fillerként.

- (22) a. *Azt akarod, hogy némi gondoskodást a szegény gyerekről*
átvállaljon az iskola.
b. **A szegény gyerekről szeretnéd, hogy fontosnak látsszon*
[némi gondoskodás ___].

A 90 mondatos kérdőívet pszeudorandomizált sorrendben egy online Google kérdőívben töltötte ki 35 adatközlő, 7 pontos Likert-skála használatával. A pszeudorandomizált sorrend annyit jelentett, hogy a targetmondatok és a töltelékmondatok is véletlenszerű sorrendben álltak, azonban három különböző sorozatban lettek bemutatva az informánsoknak úgy, hogy soha ne kövessen egy célmondatot közvetlenül egy másik célmondat. A Google segítségével küldtük szét a kérdőíveket, amelyekben rögzítettük az adatközlők nemét és korát, valamint azt, hogy mindkét szülőjük magyar anyanyelvi beszélő-e. Megkértük őket, hogy lehetőség szerint ne töprengjenek sokat a válaszadáson és ne lépjenek vissza az egyes értékelések után. A három különböző sorrendben prezentált kérdőívet 35 adatközlő töltötte ki, akik közül kettőt ki kellett zárni az értékelésük következetlensége miatt (egyikük csakis az 1-es és 7-es értéket használta, másikuk pedig csakis az 1-es és 2-es értéket). A megmaradt 33 főt 18 férfi és 15 nő adatközlő adta ki, akik átlagéletkora 23,2 év. A kérdőívben részletes leírást adtunk a feladatról, amiben példamondatok alapján előre megadott értékelést is bemutattunk, lehetőség szerint a teljes 7-es skála

egy kis tagmondat, így ennek alanya nem az ige közvetlen argumentuma. Abból a leegyszerűsítő feltételezésből indultunk ki, hogy a releváns tekintetben nincs különbség az ilyen, másodlagos predikátumtól is követett NP és a tárgyi NP között: a főige mindkettőt kormányozza, ellentétben a főige saját alanyi argumentumával (sőt, egyes elemzések, például Williams (1983), szerint mindkettő az ige komplementuma. További kutatás tárgya lehet ezeknek a példáknak a kísérletes összevetése a szűkebb értelemben vett unakkuzatív igei NP argumentumokat tartalmazó mondatokkal.

kihasználását elősegítve. Az alanyok egyszerre egy megítélendő mondatot láthattak, alatta megadva a rádiógombos skálát, amelyen értelemszerűen csak egyetlenegy érték megadása volt lehetséges.

A 7 pontos Likert-skála használata bevett az anyanyelvi ítéletet felmérő tesztek (*acceptability judgement task*) során. Legnagyobb előnye, hogy egyszerre intuitív és numerikus, így az eredmények alapos statisztikai elemzés alá vethetők. Az egyik veszélye ennek a skálának, hogy az alany vagy csak a középső, vagy csak a szélső értékeket használja. Ennek elkerülésére alapos előkészítés szükséges, amelyet igyekeztünk a feladat részletes leírásával és a példamondatok prezentálásával megvalósítani. Talán ennek köszönhetően csak két adatközlőnél fordult elő a fentebb említett nehézség.

2.3. A kísérlet eredményei³

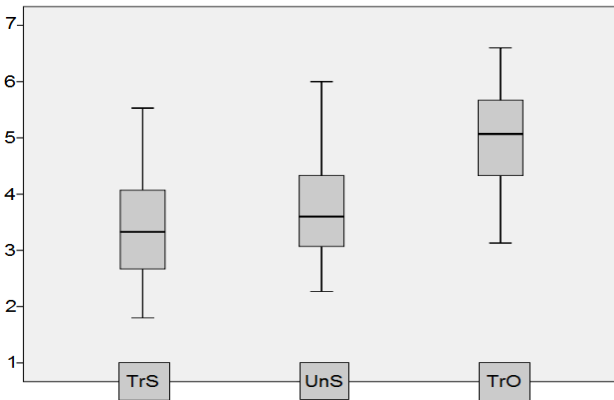
A statisztikai eredményeket úgy kaptuk, hogy az egyes típusok (tranzitív predikátum alanya: TrS, unakkuzatív predikátum alanya: UnS és tárgy: TrO) 5 célmondatának értékeit személyenként átlagoltuk. Ezekkel a személyenkénti dimenzióátlagokkal számolva kaptuk meg az egyes dimenziók átlagértékeit. Ezt mutatja be az 1. ábra. Az *N* oszlopban az adatközlők száma található. Az *Átlag* oszlopból olvasható le az egyes névszói frázisokból való kimoztatás során keletkezett példamondatok (a 7 pontos skálán kifejezett) anyanyelvi ítéleteinek átlaga. A *Szórás* az egyes ítéleteknek a középértéktől való átlagos eltérést mutatja meg. Ebből tudhatjuk meg, hogy az egyes adatközlők ítéletei mennyire hasonlóak: minél nagyobb a szórás, annál nagyobb a variancia. A *Minimum* és *Maximum* oszlopok a szélsőséges értékek átlagait tartalmazzák.

Mindezt a 2. ábra grafikusán mutatja be. A gyertyadiagramok középső vízszintes vonala az egyes NP-k ítéleteinek átlagát, míg a legfelső és legalsó vízszintes vonások a szélsőséges értékek átlagát mutatják.

	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
TrS	33	3,33	0,93	1,80	5,53
UnS	33	3,74	0,93	2,27	6,00
TrO	33	4,94	0,96	3,13	6,60

1. ábra: Átlagértékek

³ Köszönettel tartozom Fekete Istvánnak az eredmények statisztikai elemzésénél nyújtott nélkülözhetetlen segítségéért.

2. ábra: A három dimenzió elfogadhatósági átlagértékei

Az adatokon először ismételt mérések Friedman ANOVA tesztet végeztünk, ez az NP-k átlagértékein szignifikáns volt (Friedman $\chi^2 = 45,738$, $df = 2$, $p < 0,001$). A Wilcoxon-féle előjeles rangpróbával végzett páronkénti összehasonlítások is szignifikánsak voltak: UnS–TrS ($Z = -2,246$, $p < 0,05$), TrO–UnS ($Z = -4,862$, $p < 0,001$), TrO–TrS ($Z = -4,937$, $p < 0,001$). Azaz kevesebb, mint 5% az esélye annak, hogy az egyes NP-k közötti – a jelen kísérletben talált – különbségek a véletlen műve (abban az esetben, ha ezek a kísérlettől függetlenül is valódi különbségek). A további próbák alapján pedig látható, hogy a TrO és UnS, valamint a TrO és TrS közötti eltérések esetében még kevésbé játszhat szerepet a véletlen (ennek esélye kevesebb, mint 1%), mint az UnS és TrS között (kevesebb, mint 5%).

Az egyes csoportokon belül vizsgált átlagok, melyek az NP-k elhelyezkedésének (az ige előtt: e, az ige mögött: h) hatását mutatják, Wilcoxon-féle előjeles rangpróbával végzett teszt alapján nem mutatnak szignifikáns különbséget a két pozícióból való kimozgatás megítélésének tekintetében ($Z = -0,215$, $p = 0,830$, n.s.). Azaz ebben az esetben az eltérések valószínűleg a véletlen műve, illetve nagy az esélye annak, hogy a kísérleti tényezőktől függetlenül sincs valódi különbség.

	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
e	33	4,10	1,03	2,10	6,20
h	33	4,06	0,81	2,67	6,07

3. ábra: Az NP-k pozíciója szerinti elfogadhatósági átlagértékek

3. Diskusszió

A kísérlet eredményei egyfelől megfeleltek a várakozásoknak, maradtak azonban nyitott kérdések is. A legkézenfekvőbb eredmény, hogy a magyarban is kimutatható az alany szigethatása, ugyanis az egyes anyanyelvi beszélők kevésbé elfogadhatónak tartják azokat a szerkezeteket, amelyekben az alanyból kimozgott egy összetevő.

A második fontos eredmény, hogy az unakkuzatív predikátum alánya, a tranzitív predikátum alánya és a tárgy közötti ítéletkülönbségek különösen jelentősen szignifikánsak. A tárgy és mindkét alany közötti különbség várható volt a tárgy *vs.* alany aszimmetriát ismerve, azonban nem tudjuk megmagyarázni, hogy a két alany értékelése között miért van különbség. Chomsky (2008) elemzése azonban épp erre a nehézségre ad választ, hiszen rámutat, hogy a predikátum típusától függően különbözik az egyes alanyok argumentumpozíciója. Mégis csupán ezt a feltételezést szem előtt tartva nem tudjuk megmagyarázni, hogy az unakkuzatív alany és a tárgy között miért mutatható ki különbség, hiszen mindkettő az ige belső argumentumpozícióját foglalja el.

Meglepő eredmény, hogy az ítéletekre nem volt hatással az alany ige előtti vagy ige mögötti pozíciója. Az alany ige előtti pozícióját a magyarban É. Kiss (2002) szerint mozgatás során éri el, míg az ige mögöttiek bázishelyen maradt (*in situ*) alanyok. A *freezing*-hatással számolva azt várnánk, hogy az ige előtti alanyból való további mozgatás kevésbé elfogadható szerkezetet eredményez, mint *in situ* társa. Ez azonban az eredmények ismeretében nem mondható el.

Végül érdemes szólni arról, hogy mindegyik szerkezet értékelése viszonylag degradált (TrS: 3,3 UnS: 3,7 TrO: 4,9). Ez főleg a tárgy esetében váratlan, hiszen az alany szigethatása – legalábbis a tranzitív predikátum alanyáé – várható volt. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy a hosszú mozgatás, amely során a beágyazott mondat eleme a főmondatba kerül, eleve nehezen követhető szerkesztés. További nehézség volt, hogy az összetett alany és összetett tárgy egy külön eleme és nem a teljes összetevő mozgott. Az ilyen komplex feladat megterheli a mentális erőforrásokat, ezzel magyarázható az összes érték együttes degradáltsága. Mindez azonban nem befolyásolja az egymáshoz való viszonyukat.

Összegzés

Ebben a tanulmányban a magyar alanyi szigettel foglalkozó kísérletünket ismertettem. Először példákon keresztül bemutattam a sziget-jelenséget, majd

rátértem az alany sajátosságaira. Az elméleti háttér szempontjából lényeges pont volt, hogy az alanyi sziget megsértésnek megítélése változatosságot mutat nemcsak a nyelvek között, hanem az egyes nyelveken belül felszíni pozíciójuk, illetve alappozíciójuk szerint is.

A kísérlet eredményeiből kiderült, hogy a magyar azon nyelvek közé tartozik, amelyek esetében kimutatható alanyi szigetelés. Noha az alany felszíni pozíciója nem volt hatással a belőle való kimozgatásra – azaz nem jelentkezett *freezing*-hatás – az alany alappozíciója meghatározó volt. Ez a tény empirikus bizonyíték mellett, hogy a magyar VP szerkezete a konfigurációs nyelvekhez hasonlóan hierarchikus, amint azt már Surányi (2006a, 2006b) és É. Kiss (2007, 2010) is feltételezte.

Az anyanyelvi ítéletek szerint az unakkuzatív predikátum alanyából való kimozgatás elfogadhatóbb, mint a tranzitív predikátum alanyából. Tehát a magyarban is hatással van az alany alappozíciója a belőle való kimozgatás elfogadhatóságára, amint azt Chomsky (2008) az angol esetében leírta.

Az azonban további elméleti megfontolást igényel, hogy miért kevésbé grammatikus a magyar unakkuzatív predikátum alanyából való kimozgatás, mint a tárgyból, holott mindkettő belső argumentum. Ez a jelenség nem magyarázható egyik grammatikai elmélettel sem, hiszen hagyományosan a korábbi transzformációs grammatika szerint az alanyok között nem várunk különbséget. Chomsky (2008) szerint azonban épp az unakkuzatív alany és a tárgy mutatna egyezést. További kutatást igényel, hogy az unakkuzatív alanyok köztes státuszának lehet-e a szűk értelemben vett nyelvtanon kívüli, feldolgozás alapú magyarázata (vö. Phillips 2012).

Hivatkozások

- Chomsky, Noam 2008. *On phases*. In: R. Freidin, C. P. Otero & M.-L. Zubizarreta (szerk.) *Foundational Issues in Linguistic Theory*, Cambridge, MA, MIT Press, 133–166.
- É. Kiss Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*, Cambridge, Cambridge University Press.
- É. Kiss Katalin 2007. Az ige utáni szabad szórend magyarázata. In *Nyelvtudományi Közlemények* **104**: 124–152.
- É. Kiss Katalin 2010. The structure of the Hungarian VP revisited. In Ch. Pinon (szerk.) *Approaches to Hungarian* 10. Budapest, Akadémiai Kiadó, 31–58.
- Fiengo, Robert – James Higginbotham 1981. Opacity in NP. In *Linguistic Analysis* **7**: 347–373.

- Koopman, Hilda – Sportiche, Dominique 1991. The position of subjects. In *Lingua* **85**: 211–285.
- Phillips, Colin 2012. On the Nature of Island Constraints. I: Language Processing and Reductionist Accounts. (Megjelenés alatt: In J. Sprouse & N. Hornstein (szerk.), *Experimental syntax and island effects*. Cambridge, Cambridge University Press)
- Ross, John R. 1967. *Constraints on variables in syntax*. PhD disszertáció, MIT.
- Ross, John R. 1974. Three batons for cognitive psychology. In W. B. Weimer & D. Palermo (szerk.) *Cognition and the symbolic processes*, Hillsdale, N.J: Lawrence Erlbaum Associates, 63–124.
- Surányi Balázs 2006a. Hungarian as a Japanese-type scrambling language. In Chris Davis, A. Rose & Youri Zabbal (szerk.) *NELS 36: Proceedings of the 36th annual meeting of the North East Society*. 2. UMass, Amherst: GLSA, 561–574.
- Surányi Balázs 2006b. Scrambling in Hungarian. In *Acta Linguistica Hungarica* **53**, 393–432.
- Stepanov, Artur 2007. The end of the CED? Minimalism and extraction domains. *Syntax* **10**: 80–126.
- Szabolcsi Anna 2006. Strong and Weak Islands. In Everaert and van Riemsdijk (szerk.) *The Blackwell Companion to Syntax* **4**: 479–532.
- Williams, Edwin S. 1983. Against small clauses. In *Linguistic Inquiry* **14**(2): MIT, 287–308.